

Asiantuntijalausunto ulkoasiainvaliokunnalle: Yhdysvaltojen demokratian kriisi ja sen vaikutukset maan kansainväliselle toimijuudelle

Yhdysvaltojen demokratian rapautuminen on yksi keskeinen tekijä, joka muuttaa kansainvälistä ulko- ja turvallisuuspoliittista ympäristöä. Käsittelen lausunnossani kolmea asiaa: 1) Yhdysvaltojen demokratian rapautumista presidentti Donald Trumpin toisella kaudella, 2) Yhdysvaltojen demokratian rapautumisen vaikutusta Yhdysvaltojen rooliin kansainvälisenä toimijana, ja 3) sitä, miltä Yhdysvaltojen demokratian tila ja kansainvälinen asema voisivat tämänhetkisten tietojen valossa näyttää Trumpin presidenttikauden päätyttyä.

1. Yhdysvaltojen demokratian rapautuminen Trumpin toisella kaudella

Presidentti Donald Trump on toisella kaudellaan rapauttanut Yhdysvaltojen demokratiaa nopeasti, avoimesti ja tehokkaasti. Hän on kasvattanut presidentin valtaa, horjuttanut oikeusvaltiota, heikentänyt sananvapautta ja pyrkinyt lukuisin eri keinoin muuttamaan vaalijärjestelmää oman puolueensa eduksi.

Yhdysvaltojen demokratia perustuu ajatukseen vallan kolmijaosta: presidentin, kongressin ja oikeuslaitoksen on määrä toimia toistensa vallan vartijoina. Trump on kuitenkin toisella kaudellaan toistuvasti sivuuttanut kongressin ja tehnyt itsevaltaisesti esimerkiksi talous- ja turvallisuuspoliittisia päätöksiä, jotka kuuluisivat kongressin vastuulle. Trumpin ja hänen hallintonsa toimista on nostettu lukuisia oikeusjuttuja, ja eri oikeusasteiden tuomarit ovat toistuvasti todenneet presidentin ja hänen hallintonsa edustajien rikkoneen lakeja. Oikeuslaitoksessa valta on kuitenkin viime kädessä korkeimmalla oikeudella, joka on monissa asioissa toiminut Trumpin toiveiden mukaisesti. Merkittävä poikkeus tästä yleisestä linjasta oli korkeimman oikeuden helmikuinen tuontitulleja koskeva päätös, jossa korkein oikeus totesi Trumpin ylittäneen valtuutensa ja korosti vallan kolmijaon säilyttämisen tärkeyttä.

Lisäksi Trump on kasvattanut presidentin valtaa presidentti-instituution sisällä, joka Yhdysvaltojen poliittisessa järjestelmässä pitää sisällään muun muassa ministerit ja ministeriöt, puolustusvoimat, valtakunnalliset poliisivoimat ja lukuisia virastoja. Esimerkiksi oikeusministeriö on aiemmin pyrkinyt korostamaan itsenäisyyttään ja riippumattomuutta poliittisesta ohjauksesta, mutta Trump on avoimesti määrännyt oikeusministeriön nostamaan oikeusjuttuja poliittisiksi vastustajikseen kokemiaan henkilöitä vastaan.

Myös tiedotusvälineillä, kansalaisyhteiskunnalla sekä tieteen ja taiteen tekijöillä on oma roolinsa valtaapitävien vahtijoina. Trump on pyrkinyt rajoittamaan kaikkien näiden tahojen sananvapautta. Hän on muun muassa nostanut perusteettomia oikeusjuttuja mediayhtiöitä vastaan, rajoittanut toimittajien pääsyä seuraamaan työskentelyään, uhannut yliopistoja valtion rahoituksen epäämisellä ja leikannut tieteen ja taiteen rahoitusta ideologisin perustein.

Oikeusvaltiota Trump on horjuttanut poliittisesti motivoituilla armahduksilla ja epäämällä rikoksiksi epäilyiltä mahdollisuuden oikeudenkäyntiin. Trump armahti heti toisen kautensa alussa lähes kaikki kannattajansa, jotka olivat saaneet tuomion väkivaltarikoksista tai mellakoinnista Yhdysvaltojen kongressin rakennuksessa loppiaisenä 2021. Hänen hallintonsa on poistanut jengirikollisiksi epäiltyjä maasta ilman oikeudenkäyntiä ja surmannut huumarikollisiksi epäiltyjä veneiskuissa kansainvälisillä

vesillä sen sijaan, että olisi ottanut heidät kiinni tuomitakseen heidät oikeudessa väitetyistä rikoksistaan.

Trump on pyrkinyt muuttamaan Yhdysvaltojen vaalijärjestelmää sekä liittovaltion tasolla että yksittäisissä osavaltioissa tavoilla, jotka parantaisivat republikaanien mahdollisuuksia menestyä vaaleissa ja heikentäisivät äänestäjien vaikuttamisen mahdollisuuksia. Hän on pyrkinyt muuttamaan valtakunnallista vaalilainsäädäntöä presidentin asetuksilla ja kehottamalla republikaanipuolueen vallassa olevaa kongressia säätämään uuden vaalilain, yrittänyt siirtää valtaa liittovaltion vaalikomissiolta presidentille ja painostanut avoimesti eri osavaltioissa valtaa käyttäviä republikaaneja gerrymanderoimaan eli piirtämään uusia osavaltionsa vaalipiirien rajoja tavalla, joka hyödyttää republikaanipuoluetta.

Osa Trumpin pyrkimyksistä muuttaa vaalijärjestelmää on epäonnistunut, mutta korkeimman oikeuden huhtikuisen päätöksen ansiosta osavaltiotason valtaa käyttävillä republikaaneilla on ollut erittäin hyvät mahdollisuudet muovata vaalipiirien rajoja puolueensa hyväksi. Tämän vuoksi marraskuiset välivaalit käydään tilanteessa, jossa opposition eli demokraattipuolueen mahdollisuus nousta valtaan kongressin edustajainhuoneessa ovat merkittävästi heikommat kuin jos vaalipiirien rajat olisivat samat kuin edellisissä vaaleissa.

2. Yhdysvaltojen demokratian rapautumisen vaikutus Yhdysvaltojen rooliin kansainvälisenä toimijana

Yksi Yhdysvaltojen demokratian rapautumiseen kytkeytyvä ilmiö on, että Trump ja hänen hallintonsa pyrkivät määrittelemään uudelleen, mitä merkitsee ”aito demokratia”. Trumpin ja muiden hänen hallintonsa edustajien mukaan heidän toimensa eivät rapauta demokratiaa vaan päinvastoin kehittävät sitä paremmaksi. Heidän näkemyksensä mukaan demokratia on kriisissä Yhdysvaltojen sijaan Euroopassa.

Yhdysvaltojen joulukuussa 2025 julkaisema kansallisen turvallisuuden strategia määrittelee Euroopan maiden demokratian ongelmiksi Euroopan Unionin, maahanmuuttopolitiikan, sananvapauden tukahduttamisen, poliittisen opposition tukahduttamisen, alhaisen syntyvyyden sekä kansallisten identiteettien ja itseluottamuksen menettämisen. Varapresidentti J.D. Vancen puhe Münchenin turvallisuuskonferenssissa helmikuussa 2025 käsitteli samoja teemoja. Puheen perusteella tiedetään, että Trumpin hallinto viittaa poliittisen opposition tukahduttamisella eurooppalaisten valtapuolueiden pyrkimykseen rajoittaa äärioikeistolaisten puolueiden vallankäytön mahdollisuuksia. Sananvapauden tukahduttamisesta puolestaan on Trumpin hallinnon näkemyksen mukaan kyse erinäisissä tapauksissa, joissa Euroopan valtiot ovat pyrkineet suitsimaan vähemmistöryhmiin kohdistuvaa vihapuhetta.

Kansallisen turvallisuuden strategian mukaan Yhdysvallat pyrkii auttamaan Eurooppaa palauttamaan ”aidon demokratian”, sananvapauden ja kansallisyylpeuden. Rivien välissä todetaan, että Yhdysvallat aikoo tämän tavoitteen saavuttamiseksi tehdä yhteistyötä eurooppalaisten kansallismielisten ja äärioikeistolaisten puolueiden kanssa. Tämä on dramaattinen muutos Yhdysvaltojen suhtautumisessa eurooppalaisiin liittolaisiin. Trumpin Yhdysvallat ei koe jakavansa liittolaistensa kanssa samoja arvoja eikä tunne näitä kohtaan solidaarisuutta.

Yhdysvaltojen suhtautuminen liittolaisiinsa on murroksessa laajemminkin. Demokratioiden välisen solidaarisuuden sijaan Trumpin suhtautumista Yhdysvaltojen liittolaisiin ohjaa hänen syvään juurtunut, vuosikymmenien ajan johdonmukaisesti muuttumattomana pysynyt näkemyksensä liittolaisista taakkana ja vapaamatkustajina. Trumpin johdolla Yhdysvallat edellyttää liittolaisten

ottavan huomattavasti aiempaa enemmän vastuuta omasta puolustuksestaan mutta tukevan silti Yhdysvaltojen kansainvälisiä pyrkimyksiä ehdoitta.

Solidaarisuutta ei pidä odottaa Trumpin Yhdysvalloilta myöskään kauppasuhteissa. Vapaan kaupan vastustus on yksi Trumpin pitkäaikaisista arvoista, ja hän pyrkii ohjailemaan kaupan virtoja tuontitullien avulla ja solmimaan maansa kauppakumppaneiden kanssa sopimuksia, jotka ovat mahdollisimman edullisia vain ja ainoastaan Yhdysvalloille. Vaikka Yhdysvaltojen korkein oikeus totesi helmikuussa osan Trumpin asettamista tuontitulleista lain vastaisiksi, oikeuden päätös ei estänyt Trumpin hallintoa asettamasta uusia tuontitulleja, kunhan se perusteli presidentin oikeuden tuontitullien asettamiseen aiemmasta poikkeavalla tavalla.

Sen sijaan, että Trump kokisi läheisyyttä demokraattisten maiden valtionjohtajien kanssa, hän ihailee epädemokraattisten maiden ”vahvoja johtajia”, joiden kaltaiseksi hän pyrkii itsekin. Saman logiikan mukaisesti hän tahtoo Yhdysvaltojen olevan maailmanpolitiikassa ”vahva johtaja”, joka toimii vahvimman oikeudella eikä välitä monenvälisestä yhteistyöstä tai kansainvälisistä järjestöistä. Kotimaansa oikeusvaltion murentamisen lisäksi Trump on osoittanut piittaamattomuutta kansainvälisestä oikeudesta ja kansainvälisistä sopimuksista.

3. Trumpin jälkeinen aika

Olisi yltiöoptimistista toivoa, että Yhdysvaltojen demokratia palaisi entiselleen vuoden 2028 presidentinvaalien seurauksena. Vaikka Trumpin seuraaja Valkoisessa talossa määritteli hyvän demokratian samalla tavoin kuin Trumpin edeltäjät ja katsoisi Trumpin vahingoittaneen Yhdysvaltojen demokratiaa, hän ei pystyisi noin vain korjaamaan tilannetta.

Trump on onnistunut kasvattamaan presidentin valtaa, eikä ole syytä olettaa, että hänen seuraajansa luopuisi tuosta vallasta. Trumpin toinen kausi ja hänen demokratiaa romuttava projektinsa ovat kärjistäneet entisestään yhdysvaltalaisen politiikkojen kokemusta toisen puolueen edustajista vihollisina, joiden nujertaminen on Yhdysvalloille elämän ja kuoleman kysymys. Tämän ajattelun myötä myös perinteisiä demokratian pelisääntöjä kannattavat poliitikot ovat aiempaa valmiimpia tinkimään kyseisistä säännöistä maksimoidakseen omat mahdollisuutensa vaikuttaa asioihin.

Myöskään kansainvälisessä politiikassa ei ole odotettavissa paluuta Trumpia edeltäneeseen aikaan. Valtaosa perinteisistä republikaaneista on jättäytynyt tai ajettu pois politiikasta, ja lisäksi puolueen äänestäjäkunta ja äänestäjien mieltymykset ovat muuttuneet heijastelemaan puolueen nykyistä linjaa. Myöskään demokraattipuolueen leirissä ei enää uskota, että toisen maailmansodan ja Trumpin ensimmäisen kauden välissä vallalla ollut ulkopoliittinen ajattelu sopisi nykypäivään ja muuttuneeseen maailmaan, ja myös demokraateilla on halua kääntää Yhdysvaltojen huomio pois Euroopasta kohti Aasiaa.

Suomen ja muun Euroopan on syytä varautua siihen, että Yhdysvallat on Trumpin kauden jälkeenkin aiempaa epäluotettavampi liittolainen ja arvaamattomampi toimija kansainvälisen politiikan kentällä.